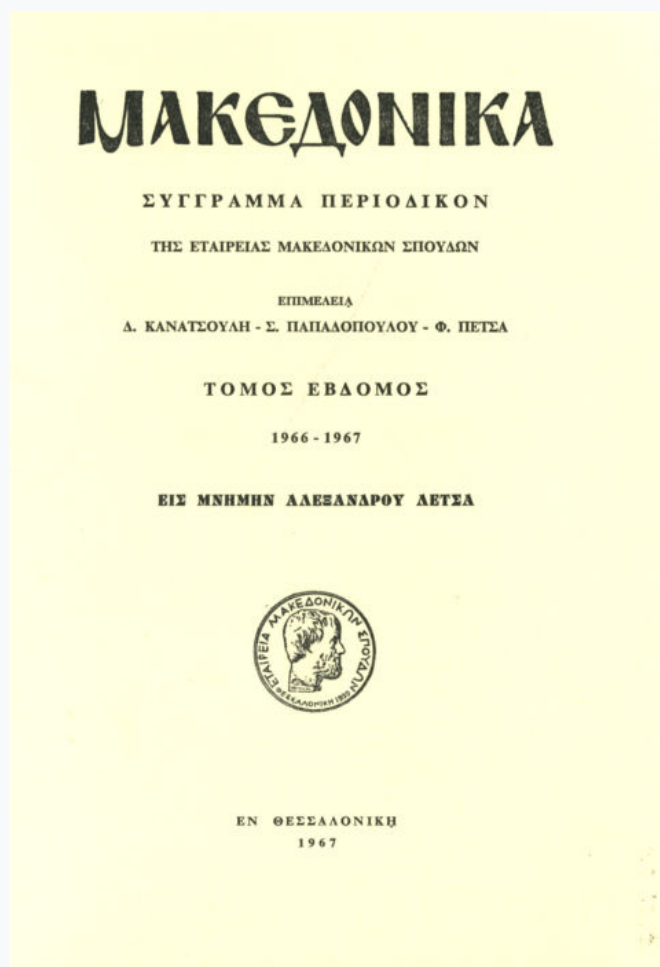

Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Νάμα

Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

doi: [10.12681/makedonika.980](https://doi.org/10.12681/makedonika.980)

Copyright © 2015, Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαγεωργίου Μ. Γ. (1967). Νάμα. *Μακεδονικά*, 7, 237–244. <https://doi.org/10.12681/makedonika.980>

N A M A

Οἱ ἀγροτοποιμένες βλάχοι τῆς Ἀλμπίας, οἱ γνωστοὶ «Μογλενίτες»—ἐπωνυμία ποὺ τοὺς δόθηκε ἀπὸ ἀφορμὴ τῇ μεσαιωνικῇ ὀνομασία τοῦ τόπου τῆς ἐγκατάστασής τους «Μόγλενα»—ἀσκοῦν κατὰ παράδοση καὶ τὴ σηροτροφία. Κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐνασχόλησής τους αὐτῆς (περὶ τὸν Μάιο καὶ Ἰούνιο) πηγαίνουν στοὺς μορεῶνες πολὺ νωρὶς τὸ πρωὶ καὶ μαζεύουν μορεόφυλλα γιὰ ὅλη τὴν ἡμέρα, γιὰτὶ ἀργότερα, ὅταν σηκωθῇ ὁ ἥλιος καὶ ζεσταθῇ ἡ γῆ, «τὸ φύλλο ἔχει νᾶμα» (*frundza ari namă*) καὶ, ἂν φάγουν οἱ μεταξοσκώληκες ἀπὸ τέτοιο φύλλο, πεθαίνουν.

Ὡστε *νᾶμα* στὴ γλώσσα τῶν Μογλενιτῶν βλάχων εἶναι ἡ «ἐέρση», ποὺ κάθεται πάνω στὰ φύλλα τῶν δένδρων «ὅτε φρίσσουσιν ἄρουραι» (Ἰλ. Ψ 598 κ.ε.). Οἱ ἴδιοι, φυσικά, οἱ Μογλενίτες δὲν ὑποψιάζονται ὅτι ἡ λέξις δὲν εἶναι βλαχικὴ καὶ τὸ πράγμα δὲν εἶναι περίεργο. Εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιὰ παλαιότατο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα δάνειο, ποὺ πέρασε στὴ γλώσσα τους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐγκατάστασής τους πάνω στὴ μακεδονικὴ γῆ. Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι περίεργο εἶναι ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις, ποὺ πῆρε ἡ λέξις στὴν Ἀλμπία καὶ διαφυλάχθηκε στὸ στόμα τῶν βλάχων αὐτῶν, μιὰ ἐξέλιξις, ἐξ ὅσων τουλάχιστον γνωρίζω, ἀμάρτυρη καὶ μοναδική.

Τὴ σημασιολογικὴ ἀξία τῆς λέξεως *νᾶμα*¹ μὲ συλλογικὴ ἐκτίμηση τῶν δεδομένων θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι συνθέτουν τρία κυρίως στοιχεῖα : τὸ ὑγρό, τὸ ρευστό, τὸ πηγαῖο. Ἐπειδὴ ὁμως εἶναι φανερό ὅτι στὶς περιπτώσεις ποὺ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις γιὰ τὴ δήλωση «ύγρων», ποὺ δὲν εἶναι «ὑδατα», ἢ γιὰ τὴ δήλωση «υδάτων», ποὺ δὲν εἶναι «ρευστὰ» καὶ «πηγαῖα», ἔχουμε πάντα νὰ κάνουμε ἢ μὲ χρήσεις μεταφορικὰς ἢ μὲ προεκτάσεις σημασιολογικὰς, ποὺ ὁμως δὲν εἶναι ἐφικτὰς χωρὶς ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἐννοιολογικὴ ἀξία, ἀπομένει ὅτι *νᾶμα* στὴν πρωτογενῇ του ἔννοια εἶναι τὸ «πηγαῖον ὕδωρ» (βλ. Ἡσυχ., *νᾶμα*), καὶ μὲ τοῦ ὁμηρικοῦ λόγου τὴν ἀνυπέρβλητη δύναμη τῆς ἐξεικόνισις τῶν πραγμάτων: «τὸ ὑπεκτρορρέον ὕ-

¹ Ἀπὸ τῆ ρίζα *vā* (<*va) (στὸν Ὅμηρο μὲ *ā*) τοῦ ρήμ. *vāō* (αἰολ.: *vaōō* ἐπικ.: *vaioō*). Βλ. L e o M e y e r, Handbuch der griechischen Etymologie, Leipzig 1902, τόμ. 4, σ. 230 κ.ε. Ἡ ἴδια ρίζα ὑπάρχει καὶ στὶς λέξεις: *Naïās* - *Νηιάς*, *Nátōp* (:) - *ναέτωρ*, *áenas*, *varós* - *νηρός* - *nare*, *Nhrevs* - *Νηρηῖδες*, *Nhritēs*, *vasmós* κλπ.

δωρ». Τέτοιο είναι π.χ. τὸ «Κασταλίας νᾶμα». Ἔχει «γηγενή φύσιν» (Πλουτ. ἩΘ. VIII 733 D) καὶ «ἐπιρρεῖ» εἶναι «πρόσφατον» καὶ «νεογενές» (Πλουτ., ἐνθ' ἄν. 912 A)¹ καὶ «νυμφαῖον» (Anthologia Graeca XIV 71,2)². Ἀπεναντίας τὰ «ἐκ Διὸς ἰόντα νάματα», ποὺ ἔχουν τὶς πηγές τους στὶς νεφέλες ποὺ ἐξουσιάζει ὁ νεφεληγερέτα Ζεὺς, εἶναι ποιητικὴ ἔκφραση τοῦ Πλάτωνα (Νόμοι 844 B), ἀντὶ τῆς κυριολεκτικῆς: «ἐκ Διὸς ὕδατα» (Νόμοι 844 C)³. Καὶ αὐτὸ γιατί ἡ ἔννοια τοῦ ρευστοῦ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ στοιχεῖο ἐκ τῶν οὐκ ἄνευ στοῦ νᾶμα καὶ στὴν περίπτωσι τῆς βροχῆς, σάν φαινόμενου συνολικὰ λημβανόμενου, δὲν ὑπάρχει τὸ στοιχεῖο αὐτὸ, ποὺ προϋποθέτει κάποια κοίτη, ἡ, τουλάχιστο, κάποια συγκεκριμένη ἀφετηρία ροῆς, καὶ τέτοια δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι περιοχὴ τόσο πλατειά, ὅσο συμβαίνει νὰ εἶναι πλατὺς ὁ οὐράνιος θόλος.

Πόσο θεμελιώδης εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ ρευστοῦ στὴ λέξη, μᾶς βοηθεῖ νὰ συμπεράνουμε ἡ φαινομενικὰ ἀπροσδόκητη μετάφραση γιὰ τὰ νάματα ἀπὸ τὸν Ἡσύχιο (λ. νάματα): «ξύλινος ὀχετός», περίπτωσι, ποὺ μὲ κάθε πιθανότητα μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ σάν προβολὴ τοῦ ἀγωγοῦ ποὺ φέρει τρεχούμενο νερό· προβολὴ ποὺ ἐπικάλυψε καὶ ἐξαφάνισε τοῦ φερόμενου τὴν ὑπόστασι⁴. Καὶ ἡ μεταφορικὴ χρῆσι τῆς λέξης σὲ καθαρὰ πνευματικὸ πεδίο ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν Τίμαιο (75 E): «τὸ...λόγον νᾶμα ἕξω ρέον», προδίδει ἀκριβῶς τὸν θεμελιώδη χαρακτήρα ποὺ κατέχει τὸ στοιχεῖο τῆς ροῆς στοῦ σημασιολογικοῦ περιεχομένου της. Ἀλλὰ ἡ προβολὴ τοῦ στοιχείου αὐτοῦ βρίσκει, νομίζω, τὴν πληρότητά της στὴν πλατωνικὴ θεωρία περὶ διατροφῆς τοῦ σώματος καὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος. Ὅπως εἶναι γνωστό, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία αὐτὴ τὰ διάφορα «σιτία», «τὰ τῆς τροφῆς νάματα», ποὺ προέρχονται ἀπὸ διάφορους καρπούς, χλόη κλπ., καὶ ποὺ σ' αὐτὰ ὑπάρχουν πολλές χροές, ἀλλὰ κυριαρχεῖ ἡ ἐρυθρὴ, χάρις στὴν ἐπέμβασι τοῦ πυρὸς στὸν μεταξὺ διαφράγματος καὶ ὀμφαλοῦ χῶρο, διαιροῦνται «κατὰ σμικρά» «τὰ

¹ Πρβλ. Ἀριστοτέλους, Πολιτικά Γ 3, 1276 a 39: «ὥσπερ καὶ ποταμούς εἰώθαμεν λέγειν τοὺς αὐτοὺς καὶ κρήνας τὰς αὐτάς, καίπερ αἱ τοῦ μὲν ἐπιγινόμενου νάματος τοῦ δ' ὑπεξιόντος».

² Πρβλ. Πλάτωνος, Φαῖδρος 278 C: «Νυμφῶν». A.G. IX 328, 1-2: «Νύμφαι Νηϊάδες καλλίρροον αἱ τὸδε νᾶμα /ρεῖτε».

³ Πρβλ. Πλάτωνος, Κριτίας 111 D. 118 E.

⁴ Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἄλλη, ὀχι λιγώτερο ἀπροσδόκητη, μετάφρασι γιὰ τὰ νάματα: «προβολαί», πάλι ἀπὸ τὸν Ἡσύχιο (βλ. νάματα, ἄλλο λῆμμα), θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα στὴν ἀντίθετη ὀψι του, δηλ. ἡ προβολὴ τοῦ φερόμενου—ἴσως κάποιας πλωτῆς κατασκευῆς (πρβλ. Πολύβ. 3, 46, 4)—ἀπὸ «ποτάμια νάματα» (πρβλ. Διοδ. Σικ. 2, 36), ἐάν, φυσικὰ, ἡ γραφὴ τῶν ἐκδοτῶν τοῦ Ἡσυχίου νάματα εἶναι ἡ ὀρθή, ἀντὶ τῆς προτεινόμενης ἀπὸ τὸν C. B. Has: νάγματα (βλ. Λ. Διάκ., ἐκδ. Βόνν. σ. 436, 39), ὅποτε «προβολαί» σημαίνει: «προβλήτες», στερεοὶ καὶ ἀμετακίνητοι (ἀπὸ τοῦ ρῆμ. νάσσω), καὶ ὀχι ὅποιεσδήποτε πλωτὲς κατασκευές.

νεότμητα» αὐτὰ «νάματα», «ἡ ἐν ὑγρῷ δεδημιουργημένη φύσις», «τὰ κερατισθέντα ἔναιμα», «ἐπίρρητα», «τὴν τοῦ παντός ἀναγκάζεται μιμεῖσθαι φορὰν πρὸς τὸ ξυγγενὲς οὖν φερόμενον ἕκαστον τῶν ἐντὸς μερισθέντων τὸ κενὸν τότε πάλιν ἀνεπλήρωσε» (Τιμ., 79 Α-81 Β). Ὁ Πλάτων ἐπινόησε τὸν ὄρο «τροφῆς νάματα», γιὰ νὰ συνοψίσῃ σ' αὐτὸν τὴ θεωρία του περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς συνεχοῦς ροῆς τοῦ αἵματος μέσα στὸ κυκλοφοριακὸ σύστημα, «ἐπειδὴ κενὸν οὐδὲν ἔστιν». Ἀλλά, καθὼς εἶναι ἀναπόφευκτη ἡ μείωση τῆς ἀρχικῆς ἔννοιας κάθε λέξης σὲ χρήσεις μεταφορικές, ἔτσι καὶ στὴ περίπτωσι αὐτὴ ἔχουμε μείωση τῆς ἔννοιας κατὰ τὸ στοιχεῖο τοῦ πηγαίου.

Οἱ πηγὲς τῶν πρωτογενῶν *ναμάτων* πρέπει νὰ ἀναζητοῦνται ἀποκλειστικά σὲ βᾶθῃ ποῦ ἐξουσιάζει ὁ Πλούτων, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια τὴν πηγὴ, ποῦ ἔχουν τὰ «αἰπὰ ῥέεθρα» τοῦ «Στυγὸς ὕδατος» (Ἰλ. Θ 369· σχόλ., αὐτόθι: «κρήνη ἐν Ἄιδου»)¹, εἴτε γιὰ τὶς πηγὲς ποῦ ἔχουν τὰ ὁποιαδήποτε «νάματα καὶ τὰ ρεῖθρα» (Ξεν., Κυν. 5, 34)², ἐνῶ οἱ πηγὲς ποῦ μποροῦν νὰ ἔχουν τὰ ὁποιαδήποτε «χεύματα» (Ἡσύχ., *νάματα*), ὅπως π.χ. τὰ «δακρύων θερμὰ νάματα» (Σοφ., Τρ. 919) ἢ τὸ «γλυκὺ *νᾶμα* μελισσῶν» (Α.Γ. ΧΙΙ 164) κ.ο.κ., εἶναι πάντα σύστοιχες μὲ αὐτὰ καὶ οἱ τρόποι τοῦ λέγειν, ποῦ τὰ ἀποδίδουν, ὀφείλουν ἀποκλειστικά τὴ γένεσίν τους σὲ ἄδεια ποιητικὴ καὶ καμιά σχέση δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν μὲ τὰ πραγματικὰ *νάματα* καὶ τὶς πηγὲς τους.

Τὰ ἐκ μεταφορᾶς αὐτὰ *νάματα* ἔχουν καὶ ὁρισμένα κοινὰ μεταξὺ τους χαρακτηριστικά: Εἶναι «ύγρά», ποῦ μετέχουν πάντα «τοῦ θολεροῦ καὶ γεώδους». Ἐξ ὧσων τουλάχιστον γνωρίζω, δὲν ἔγινε χρῆσις τῆς λέξης *νᾶμα* γιὰ τὴ δήλωσι τοῦ «ἐλαίου» (πρβλ. Πλουτ., Ἡθ. VI 696C). Εἶναι καθαρὰ καὶ οὐδέποτε μετέχουν ὁποιουδήποτε ρύπου, εἴτε τῆς ὕλης, εἴτε τοῦ πνεύματος, ὅπως π.χ. τὰ «δακρύων *νάματα*» (Σοφ., Τρ. 919)³, τὸ «*πυρὸς νᾶμα*» (Εὐρ. Μήδ. 1187)⁴, τὰ «ἀλλότρια *νάματα* (μαθήσεως)» (Πλάτ., Φαῖδρ., 235 D) κ.ο.κ. Εἶναι «σπάνια» καὶ «χαλεπά». Αὐτὸ μᾶς τὸ λέγει ὁ Πλάτων στὴν παραβολὴ τοῦ τῶν δύο ἀνθρώπων, ποῦ ἔχουν πίθους, ὁ ἕνας «ύγαις», ὁ ἄλλος «τετρημέ-

¹ Πρβλ. Α ἰ σ χ., Προμ. 806: «*νᾶμα Πλούτωνος πόρου*» Α.Γ. XIV 23,2: «*Στυγὸς ἡμερτοῖς νάμασι*».

² Βλ. ὅτι «*ναματιαῖα ὕδατα*» λέγονται τὰ «γηγενῆ», κατ' ἀντίθεσι πρὸς τὰ «οὐράνια». Διεξοδικὰ γράφει γι' αὐτὰ ὁ Μ. Κ. Στεφανίδης, Περὶ τῶν ποτίμων ὑδάτων, «*Ἀθηνᾶ*» 13 (1901), σ. 342. Ἐπίσης ἕνας τόπος ποῦ ἔχει πολλὰς πηγὰς λέγεται «*ναματώδης*», βλ. Θεοφρ., π. Φυτ. Αἰτ. 3, 6, 3.

³ Πρβλ. Α Θ α β ρ η, Ὁ ἀπόλυτος ὑπερθετικὸς βαθμὸς μερικῶν ἐπιθέτων στὰ νέα Ἑλληνικά, «*Ἑλληνικά*» (1966), I, σ. 24: «καθαρὸ δάκρ'· πολὺ καθαρὸ (π.χ. νερό) Βελβεντός».

⁴ Βλ. π.χ. Π λ ο υ τ. Ἡθ. VIII, 703 Α: «τὸ πῦρ τῆς πρὸς ἅπαν εὐλαβίας εἶναι σύμβολον».

νους καὶ σαθρούς» (Γοργ., 493 E). Τὰ *νάματα*, πού φυλάσσονται στοὺς πίθους αὐτούς, εἶναι: «οἶνον», «μέλιτος» καὶ «γάλακτος». Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ Σχολιαστὴς σημειώνει τὰ ἐξῆς σχετικά: «Οἶνον μὲν ὡς τροφιμώτατον, γάλα δὲ ὡς πρώτην τροφήν, μέλι δὲ ὡς τὴν ἐν τροφῇ γλυκυθυμίαν παρεῖληφεν». Φυσικά, οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοὶ ἀνήκουν στὰ *νάματα* τῆς παραβολῆς τοῦ Πλάτωνα, ἀλλὰ συμβαίνει, ὅλα τὰ ἐκ μεταφορᾶς *νάματα* νὰ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο καὶ «σπάνια» καὶ «χαλεπά» καί, καμιά φορά, πιὸ χαλεπά καὶ ἀπὸ τὰ *νάματα* τοῦ Πλάτωνος, ὅπως π.χ. τὰ «χρυσοῦ *νάματα*» (Α.Γ., Χ 122,4)¹, ὅπου, φυσικά, δὲν ὑπάρχει οὔτε ὑπόνοια «χυτοῦ ὕδατος» (Πλάτ., Τίμ., 58D), ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ἔκφραση ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ἢ τὸ «*νᾶμα ροῶν*» (*Ἄσμα Ἄσμάτων, 8,2), ὅπου τὸ *νᾶμα*, κυριολεκτικὰ λαμβανόμενο, εἶναι σταγόνες χυμοῦ ροδιῶν, ἐνὸς χυμοῦ καὶ χαλεποῦ καὶ σπάνιου.

Φαίνεται ὅτι ἔγινε μιὰ εὐρεία χρῆση τῆς λέξης *νᾶμα* μὲ τὴν ἔννοια διάφορων πόσιμων χυμῶν καὶ ἡ χρῆση αὐτὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν προέκταση τῆς χρησιμοποίησης τῆς λέξης στὸν καθημερινὸ λόγο γιὰ τὴ δήλωση τοῦ πόσιμου νεροῦ, πού εἶναι τὸ προϊόν κάθε πηγῆς (Du Cange, *Νάμα* «πόμα, ὕδωρ, ποτόν»)¹. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἔχουμε μείωση τῆς ἀρχικῆς σημασιολογικῆς ἀξίας τῆς λέξης κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ πηγαίου καὶ τοῦ ρευστοῦ, χωρὶς νὰ ἔχουμε ὁποιαδήποτε μεταφορά, καὶ τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν χρησιμοποίηση τῆς λέξης γιὰ τὴ δήλωση τοῦ νεροῦ, πού προορίζεται γιὰ τὸν καθαρισμὸ τοῦ σώματος, «ψυχροῦ» ἢ «θερμοῦ»², ἢ τοῦ νεροῦ πού προορίζεται γιὰ τὴν ἄρδευση³, καί, στὴν εὐρύτερη ἔννοια, τοῦ νεροῦ, σὰν ὕγρου στοιχείου πάνω στὴ γῆ⁴.

Σὲ ὅλες αὐτὲς τίς περιπτώσεις, τὸ *νᾶμα* δὲν εἶναι οὔτε σπάνιο οὔτε χαλεπὸ. Εἶναι ἓνα κοινότατο εἶδος, πού χρησιμοποιεῖται γιὰ κοινότατες χρήσεις, πράγμα πού δὲν συμβαίνει μὲ τὰ ἐκ μεταφορᾶς *νάματα*, πού εἶναι πάντοτε πολῦτιμα. Καὶ ὁ λόγος εἶναι ἀπλός: τὸ *νᾶμα* ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν πηγὴ του.

Γνωρίζουμε ὅτι στὰ χρόνια τοῦ Πλάτωνα «ἐπὶ ταῖς πηγαῖς πρότερον οὐ σαις ἱερὰ λελειμμένα ἐστὶ σημεῖα». Ἡ πληροφορία προσάγεται σὰν ἀπόδειξη ὅτι εἶναι ἀληθινὰ τὰ θρυλούμενα ὅτι ἄλλοτε «κατὰ πάντας τοὺς τόπους παρείχετο ἄφθονα *κρηνῶν καὶ ποταμῶν νάματα*» (Κριτ., 111 D). *Ἄρα

¹ Π.χ.: «*γλυκὸ νᾶμα* θάλασσα βροτοῖς ἀρυτίσημον ἔξει», Α.Γ. IX 575, 3.

² Π.χ. σὲ δεξαμενὲς εἰδικῶν «οἰκοδομήσεων», ὅπως στὸν Κριτ., 117 Α. Βλ. καὶ ποιητικὲς χρήσεις: «*ἐλαχίστω / νάματι* λουομένοις», Α.Γ., IX 611, 1-2· «*εἰκὼν ἀργυροῖς νάμασι* δεικνυμένη», Α.Γ., IX 633 4, κ.ο.κ. Καὶ ὁ τύπος «*ναματάριον*» (βλ. Du Cange, λ.) εἶναι ἀποτελεσμα καὶ συνάμα ἀπόδειξη τῆς εὐρύτητας, πού θὰ πῆρε ἡ χρῆση αὐτῆ.

³ Ὅπως π.χ. τὰ «*κοινὰ νάματα*», στοὺς Νόμους τοῦ Πλάτωνα, VIII 844 Α.

⁴ Βλ. Π λ ο υ τ. Ἡθ., 898 Α: «τόν ἥλιον ἑξατμίζειν τὰ *νάματα*» αὐτόθι, Β: «κατὰ θέρος...ἐξιδροῦν τὸ πολὺ *νᾶμα*».

δὲν εἶναι τὰ *νάματα* τῶν πηγῶν, ποὺ καθαγιαζόνται ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα πλάι τους *ιερά*· εἶναι τὰ *ιερά*, ποὺ χτίζονται πλάι στίς πηγές τῶν *ιερῶν ναμάτων*. Ἄλλὰ καὶ τὰ «ὑδατα» τῶν «αἰενάων ποταμῶν» εἶναι ἐπίσης *ιερά*¹. Καὶ ἡ καθαρότητα, ἡ σπανιότητα καὶ ἡ χαλεπότητα τῶν διαφορῶν ἐκ μεταφορᾶς *ναμάτων* εἶναι ιδιότητες συνώνυμες τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς ιδιότητος τοῦ πηγαίου *νάματος* : τῆς ἀγνότητος καὶ ἀγιότητος.

Τὸ *νάμα* εἶναι ἀγίασμα. Ὁ ὄρκος ποὺ ἔπαιρνε ὁ λαὸς σ' αὐτὸ λέγοντας: «*μὰ νάματα*» (Ἀντιφ., 296) ἢ, σὲ μεταγενέστερες ἐποχές: «*μὰ τὸ νερό*» (Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός, τόμ. Γ, σ. 372), μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν πίστη του στὴν ἀγιότητά του καὶ στὴ ζωοποιό, θεραπευτικὴ καὶ καθαρήρια δύναμή του, τόσο σὲ περιοχές τῆς ὕλης, ὅσο καὶ ὑπεράνω τῆς ὕλης². Ἡ πίστη του αὐτὴ διατηρήθηκε ἀναλλοίωτη διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἀδιάφορον ἂν τὸ *νάμα* ἀνέβλυζε πλάι στὸ «τέμενος» τῆς «Κύπριδος Εἰναλίας» (Α.Γ., IX 333, 2-3) ἢ πλάι σὲ ναὸ τοῦ Προφήτη Ἡλία (βλ. Du Cange, Νάμα) ἢ, ἀκόμη, καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ χῶρο, σὲ περιοχές πολὺ μακρινές, ὅπως πέρα ἀπὸ τὸν Δούναβη, ὅπου ἔφθασαν χέρια ἐλληνικὰ νὰ θεμελιώσουν εὐκτήριους οἴκους³.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου ἡ λέξη *νάμα* σημαίνει τὸ κόκκινο κρασί, ποὺ προσφέρεται στὴν ἐκκλησία εἰδικὰ γιὰ τὴ Θεία Εὐχαριστία καὶ ποὺ συμβολίζει «τὸ αἶμα καὶ ὕδωρ τὸ πηγάσαν εἰς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν» (βλ. Du Cange, Νάμα). Μὲ τὴν περιορισμένη καὶ εἰδικὴ αὐτὴ ἐννοια, ὅχι μόνον διατηρήθηκε ἡ λέξη—συνηθέστερα ὑπὸ τὸν τύπο *ἀνάμα* «ἐκ συνεκφορᾶς τοῦ γιά: (κρασί) γιά *νάμα* > γι' ἀνᾶμα»⁴—καὶ στοὺς νεώτερους χρόνους, ἀλλὰ καὶ ἐμφανίζεται νὰ ἔχει διαποτίσει σὲ ὅλο του τὸ πλάτος τὸν

¹ Ἡ σι ὁ δ ο υ, Ἔργα 737-741, 757-759· πρβλ. ἀπόσπ. Αἰσχ., 300, 6: «Αἴγυπτος ἀγνοῦ *νάματος* (Νεῖλου) πληρουμένη».

² Ὅπως εἶναι γνωστό, στὴν καθολικότητα τῆς πίστεως τοῦ ἀνθρώπου στὴν καθαρτήρια δύναμη τοῦ νεροῦ, ποὺ εἶναι ἓνα ἀπὸ «τὰ ἀπλὰ τῶν σωμάτων» τῶν «ὄντων φύσει» (Ἀριστ., π. Φυσ. ἀκρ. Β 192 b, 8-11), ἔχει τὸ θεμέλιό της ἡ καθιέρωση τοῦ μυστήριου τοῦ Βαπτίσματος, ποὺ κατὰ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἑθνῶν ἔχει γιὰ σκοπὸ νὰ περιπατήσῃ ὁ ἄνθρωπος «ἐν καινότητι ζωῆς» (Πρὸς Ρωμ. στ' 4). Ἀξίζει νὰ παρατεθοῦν ἐδῶ, ὅσα λέγει σχετικὰ μὲ τὴ δύναμη τοῦ νεροῦ ὁ Ἱ. Δ α μ α σ κ η ν ὁ ς (Migne, P.G. 94, 905): «Κάλλιστον δὲ στοιχεῖον τὸ ὕδωρ καὶ πολὺχρηστον, καὶ ρύπου καθάρσιον οὐ μόνον μὲν σωματικοῦ, καὶ ψυχικοῦ δέ, εἰ προσλάβοι χάριν τοῦ πνεύματος». Ἀπὸ περιοχές τῆς ὕλης, ἀξίζει νὰ μνημονεῦθῃ ἐδῶ τὸ «νερὸ τῆς δυνάμεως» ποὺ ἔκανε τὸν Μεγαλέξανδρον «ψηλὸ ἴσιμα τὰ σύγνεφα» (Δ. Α. Μι ν ῶ τ ο υ, Ζακυνθινὰ διηγήσεις περὶ Μ. Ἀλεξάνδρου, «Μακεδονικά» 2 (1941-52) 687.

³ N. Camariano - A. Camariano-Cioran, Cronica Ghiculeștilor, σ. 1052.

⁴ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, λ. ἀνᾶμα.

έλληνικό χώρο, από τὸν Πόντο ὡς τὴν Ἠπειρο, καὶ ἀπὸ τὴν Κρήτη ὡς τὴν Θράκη¹.

Ἡ σημασιολογικὴ αὐτὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης, ποὺ σημειώνει σημαντικὸ ρῆγμα στὴ σύνδεσή της μὲ τὴν πρωτογενῆ ἔννοια, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἔξη προκύψει χωρὶς τὸ προηγούμενο μεταφορικῆς χρήσης, ποὺ εἶναι ἕνας ἐξωτερικὸς παράγοντας ποὺ «πάντα ὑποβοηθεῖ τὴν σημασιολογικὴ ἐξέλιξη κάθε λέξης».² Καὶ τὸ προηγούμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ, πιθανώτατα, τὸ «*Bákhio nāma*» τοῦ Ἀριστοφάνη (Ἑκκλ., 14), ποὺ φαίνεται ὅτι ἐπικράτησε σὰν ἔννοια πρωτογενῆς. Καὶ αὐτὸ γιατί ὁ Ἀριστοφάνης, ποὺ ἦταν μεγάλη προσωποκτικότητα τοῦ καιροῦ του, μπορούσε, μὲ τὴν Κωμωδία ποὺ ἀπευθύνετο στὸ εὐρὸ κοινόν, νὰ ἐπηρεάσει τοὺς συγχρόνους του Ἀθηναίους, Τρυγαίους δεξιούς καὶ τοῦ Βάχχου θεράποντας, ἔτσι ποὺ τὸ *nāma* του νὰ ἀποκτήσῃ δική του υπόσταση. Ὡστόσο, ἂν στὴν καθιέρωση τῆς δευτερογενοῦς αὐτῆς ἔννοιας, τοῦ κρασιοῦ, μπορῇ νὰ στάθῃκε ἀποφασιστικὴ ἡ συμβολὴ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἀριστοφάνη στοὺς συγχρόνους του, στὴν εἰσαγωγή καὶ τὸν περιορισμὸ τῆς λέξης σὲ χώρο λατρευτικὸ θὰ συνέβαλε ἄλλος παράγοντας, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναζητηθῇ στὸ δευτερογενὲς *nāma*, τὸ οἰνοχοούμενο, ἀλλὰ στὸ πρωτογενές, τὸ ὑπεκπρορρέον.

Φυσικά, ἡ ἀναζήτηση αὐτὴ ἔχει τὴ θέση της, ἐφόσον δεχόμαστε ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῆς ἰδίας τῆς λέξης *nāma* διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ὄχι μὲ προέλευση τοῦ λατρευτικοῦ ὄρου (ἀ)νάμα «ἐκ τοῦ αἵμα», ὅπως προτείνει καὶ δὲν ἀποκλείει ὁ Π. Ἀραβαντινός, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς παρουσίας τοῦ παράγωγου («(ἀ)ναματέρω (τὸ ἀγγεῖον εἰς ὃ τίθεται τὸ ἀνάμα)», στὸ *Ἠπειρωτικὸν Γλωσσάριον* (ἐν Ἀθήναις 1909, σ. 20 καὶ 66).

Δὲν θὰ ἦταν ἴσως ἀρκετὸ, νὰ θεωρήσουμε ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ διαπηδῆσουν στὸ κρασί οἱ καθαρτήριες ιδιότητες τοῦ *νάματος*, ὅταν πάνω στὴν ἐν Κανᾷ τράπεζα τὸ *nāma* ἔγινε «πορφύρεον μέθυ». Ὅταν ὅμως πάνω στὴν τράπεζα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου καθιερώθηκε νὰ συμβολίσῃ τὸ κρασί—ἀκριβέστερα, τὸ διαυγές, καθερὸ, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴν αὐθάδεια τοῦ λόγου τῆς Κωμωδίας *nāma*—τὸ «ἐκχυνόμενον αἷμα» τοῦ Θεανθρώπου, τότε πιά μπορούσε τὸ κρασί αὐτὸ νὰ ἀντιτάξῃ τὴ δική του ἀγιότητα στὸ *nāma*. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἄσκησε καὶ τὸ ὁμόχο «αἷμα» παράλληλῃ ἐπίδραση πάνω στὸ *nāma*, ποὺ ἔγινε σύμβολο αἵματος, ἀλλὰ κυρίως ἡ διαπήδηση τοῦ στοιχείου τῆς ἀγιότητος ἐκατέρωθεν πρέπει νὰ συνετέλεσε, ὥστε νὰ ταυτισθῇ τὸ *nāma*-σύμβολο τοῦ θείου αἵματος μὲ τὸ *nāma* - *ἀγίασμα* καὶ νὰ κρατήσῃ ἡ λέξις *nāma* τὴ γγνωστὴ λατρευτικὴ ἔννοια.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι μόνο τὸ κρασί τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἀπόμει-

¹ I.A.N.E., ἀνάμα.

² Ν. Ἀ ν δ ρ ι ὡ τ η, Συμβολὴ στὴ Νεοελληνικὴ σύνθεση, σ. 29.

νε νά λέγεται (ἅ)νάμα, γιατί ἡ ἄλλη ἔννοια τῆς λέξης : «οἶνος ἀρίστης ποιότητος» (Ι.Α.Ν.Ε., λ. ἀνάμα), δὲν εἶναι παρὰ τὸ καθαρὸ, χωρὶς προσμίξεις, κατάλληλο «γι' ἀνάμα» κρασί. Καὶ ὁ ὄρκος : «Μὰ τὸ νάμα του! (ὄρκος ὃν λέγει τις κρατῶν ποτήριον οἴνου)» (Ι.Α.Ν.Ε., αὐτόθι), πού, φυσικά, δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὸν ἀρχαῖο: «μὰ νάματα» ἢ μὲ τὸν μεταγενέστερο: «μὰ τὸ νερό», ἔχει τὴν προέλευση ἀπὸ τὸ (ἅ)νάμα - κρασί τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας. Ὡστε ἡ εἰσαγωγή τοῦ πορφυροῦ νάματος στὸ χῶρο τῆς λατρείας σημειώνει τὴν ἐξαφάνιση τῆς δευτερογενοῦς γενικῆς ἔννοιας τῆς λέξης, τοῦ κρασιοῦ, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μὲ τὴ χριστιανικὴ ὑμνολογία διατηρεῖται ἡ πρωτογενὴς ἔννοια, τόσο κυριολεκτικά¹, ὅσο καὶ μεταφορικά².

Ἄν ληφθῇ ὑπόψη ὅτι ἡ διάλεκτος τῶν Μογλενιτῶν βλάχων ἀπορρίπτει τὸ ἀρχικό, ἄτονο α³, θὰ ἦταν δυνατό νὰ μὴ ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενο, νὰ προέρχεται ἡ λέξη *namă* ἀπὸ τὸν τύπο *ανάμα*. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ τύπος αὐτὸς ἀνήκει ἀποκλειστικά στὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα καὶ δὲν ἔχει καμιά ἀπολύτως σχέση ἀπὸ ἀποψη ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου μὲ τὸ *namă* τῶν Μογλενιτῶν βλάχων, εἶναι φανερό ὅτι οἱ βλάχοι αὐτοὶ ἄκουσαν ἀπὸ τὸν αὐτόχθονα πληθυσμὸ τοῦ τόπου «νάμα» μὲ τὴν ἔννοια τῆς «ἔρσης», καὶ εἶπαν *namă* μὲ τὴν ἴδια ἔννοια. Γιατὶ εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανο νὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ δημιουργοὶ αὐτῆς τῆς μοναδικῆς σημασιολογικῆς ἐξέλιξης τῆς λέξης. Στοὺς ἴδιους αὐτοὺς βλάχους εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὅρος *ανάμα*. Στὴ θέση τοῦ διατήρησαν τὸν δικό τους βλαχικό ὄρο : «vin di cum(i)nicătură» (κρασί μετάληψης) ἢ, μόνο, «vin», ἐνῶ οἱ γλωσσικὰ συγγενεῖς τους Κουτσόβλαχοι παρέλαβαν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα τὸν ὄρο *anama* μὲ τὴ γνωστὴ λατρευτικὴ ἔννοια⁴, ἀλλὰ τοὺς εἶναι ἄγνωστη ἡ λέξη *namă* τῶν Μογλενιτῶν βλάχων.

Τὸ πράγμα δὲν εἶναι περίεργο. Οἱ ἐνδείξεις βοηθοῦν νὰ συμπεράνῃ κανεῖς ὅτι ἡ σημασιολογικὴ μεταλλαγὴ τῆς λέξης *νάμα* ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ἀένανης ροῆς στὴν κατάσταση τῆς ὑγρῆς στατικότητος συνέβη ἐκεῖ, ὅπου διατηρήθηκε μέχρι σήμερα, καὶ οὐδέποτε πῆρε εὐρύτερη διάδοση: Ἡ Ἀλμωπία εἶναι μία *ναματώδης* χώρα. Διαρρέεται ἀπὸ τὸν Ροιδία ποταμό, πού

¹ Π.χ.: «Τῆς Μερράς τὰ πικρότατα νάματα», ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Ἑορτοδρόμιον, Βενετία 1836, σ. 20, ὑποσ. Ι· «Ἰορδάνου... νάμα», ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, ἐνθ' ἄν. σ. 130 κ.ο.κ.

² Π.χ. «Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστήρας.. τὴν κτίσιν...θεογονοσίας νάμασι καταρδεύσαντας» κ.ο.κ.

³ Βλ. Th. Capidan, Meglenoromâni, I 66.

⁴ Ὁ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ (Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς Γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1909) παραδίδει καὶ πληθ.: *ană*, ἐνῶ ὁ T. P a p a h a g i (Dicționarul dialectului Aromin, general si etimologic, ἐκδ. ARPR 1963) στὸ λῆμμα *anama*¹ σημειώνει ὅτι πληθ. δὲν ὑπάρχει.

δέχεται ἄφθονα ποτάμια νάματα ἀπὸ τὰ γύρω βουνά. Περισσότερο ὅμως ναματιῶδες εἶναι τὸ Πάικο, ὅπου ἀφθονοῦν πηγὲς ναμάτων. Σὲ μιὰ τέτοια γῆ, ὅπου εἶναι διάχυτη ἡ «ἀναπνοή»¹ τῶν ναμάτων αὐτῶν, δὲν θὰ ἦταν δύσκολο ἡ ὑγρότητα τῶν φύλλων στίς ζεστὲς ὥρες τῆς ἡμέρας νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔχει ναματιαία προέλευση. Θὰ διακινδυνεύσω νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ἡ νέα ἐννοιολογικὴ ἀξία τῆς λέξης *nāma* γεννήθηκε στὸ Πάικο καὶ ὄχι στὸν κάμπο τῆς Ἀλμωπίας. Ἔχω τὴν ἐξῆς ἐνδειξη: Μὲ αὐτὴ τὴν ἐννοιολογικὴ ἀξία εἶναι ἡ λέξη γνωστὴ μόνο ἀπὸ τοὺς ὀρεινοὺς βλάχους. Ἀντίθετα, οἱ πεδινοὶ ὀνομάζουν *namā* τὸ κιτρινωπὸ ὑγρὸ ποὺ δημιουργεῖται πάνω στὰ φύλλα τῶν φυτῶν, ποὺ ἔχουν προσβληθῇ ἀπὸ περονόσπορο. Δημιουργοὶ τῆς ἔσχατης αὐτῆς σημασιολογικῆς ἀξίας εἶναι, πιστεύω, οἱ ἴδιοι οἱ πεδινοὶ αὐτοὶ βλάχοι, καὶ αἰτία ποὺ τὴν προκάλεσε τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ὀρεινοί, ὡς σηροτρόφοι, βλέπουν στὸ *namā* ἓνα δηλητηριῶδες ὑγρὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ προστατεύσουν τοὺς εὐαίσθητους μεταξοσκώληκες. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ τοῦ βλαβεροῦ δέθηκε μὲ τὴ λέξη καὶ αὐτὸ δημιούργησε τὴν προϋπόθεση, γιὰ νὰ ὑποβιβασθῇ ἡ ἐννοιά της στὴ βαθμίδα τοῦ ὑγροῦ μιᾶς ἀρρώστιας τῶν φυτῶν.

Ἔτσι τὸ *nāma*, περνώντας ἀπὸ τοὺς ὀρεινοὺς βλάχους στοὺς πεδινούς, ἔχασε ἀπὸ τὴν καθαρότητά του. Ὡστόσο, στάθηκε καθαρὸ πάνω στὰ φύλλα τῶν δένδρων τοῦ Πάικου καὶ ἴσως δὲν θὰ συνέβαινε αὐτό, ἂν οἱ Μογλενίτες βλάχοι δὲν ἦσαν σηροτρόφοι.

ΜΑΡΙΑ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

¹ Πρβλ. Π λ ο υ τ., Ἠθ. 402 C: «περὶ τὴν ἀναπνοὴν τοῦ νάματος».